

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויגש, תשס"ז
מספר 684מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על תקופות וגילים בחיי יעקב – עיון בשיטת הרלב"ג

החל מבריאת העולם ועד ימי יעקב אבינו התורה מוסרת במדויק את גיל האב בעת שהוליד את בנו הבכור. כך אפשר לחשב במדויק תאריכי אירועים. ואולם אצל יעקב התורה חורגת ממנהגה ואינה מציינת את גילו לא בעת הולדת בנו הבכור ראובן ולא בעת הולדת שאר בניו.¹ אף על פי כן אפשר לדעת כמעט בוודאות את גילו של יעקב במאורעות שעבר בחייו.²

בפרשתנו נאמר שיוסף מזמין את אביו ואת אחיו אליו למצרים לגור ולהתפרנס בחסותו. יוסף מספר לאחיו "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר" (מה:ו). כיוון ששבע שנות הרעב החלו מיד עם סיום שבע שנות השובע (מב:נג-נד), ברור שחלפו תשע שנים מעת שפתר יוסף את חלום פרעה ועד שהתוודע לאחיו. יוסף היה בן 30 בעת שפתר את חלום פרעה (מא:מו), ומכאן שהיה בן 39 בהתוודעו לאחיו. יעקב היה בן 130 בעת ירידתו למצרים, כנזכר במפורש בפרשתנו, בפגישתו עם פרעה (מז:ט). מכאן שיעקב היה בן 91 בעת הולדת יוסף.

ומה היה גיל יעקב בעת הולדת בכורו ראובן? בנאומו הנרגש של יעקב ללבן בהר הגלעד, כשלבן השיגו לאחר בריחתו עם משפחתו לכנען, מספר יעקב ששה בבית לבן 20 שנה: 14 שנה עבד עבור רחל ולאחיה ושש שנים בצאנו (לא:לח, מא). את שש השנים הללו עבד יעקב בצאנו של לבן על פי הסכם השכר והסדר היחסים המחודש שאליה הגיע עם לבן, מיד לאחר הולדת יוסף (ל:כה-לד). מכאן שבעת הולדת יוסף סיים יעקב 14 שנה במחיצתו של לבן. לפיכך יעקב היה בן 77 בעת הגעתו לחרן.³ וכיוון שאת ראובן הוליד יעקב רק לאחר שבע שנות עבודה שעבד עבור רחל, הרי ראובן נולד בעת שהיה יעקב בן 84-85.

החשבון שהובא עתה מקובל על רוב המפרשים ומובא בפירושי רש"י.⁴ מסדר זמנים זה עולה שיעקב הוליד את 12 בניו (לרבות דינה) במשך שבע שנים – מגיל 84 ועד גיל 91. על פי המסופר בתורה אין כל ספק שכל בני יעקב נולדו זה אחר זה ולא בו-זמנית.⁵ חישוב פשוט מראה ש-12 בני יעקב נולדו ב-84 חודשים (שבע שנים), ומכאן שכל בן נולד לאחר שבעה חודשי היריון.⁶

אף שאין מדובר באפשרות בלתי סבירה לחלוטין, הרי מדובר במקרה שאינו שכיח, ולפיו ארבע נשים במשפחה אחת יולדות את כל ילדיהם לאחר שבעה חודשי היריון. לבד מן הבעיה (הקלה למדי) של משך ההיריון של נשות יעקב, מהלך זה של תיאור השנים סותר פרשיות אחרות בחיי יעקב.

¹ אשר לצאצאי יעקב מבנו לוי התורה מציינת רק את גילם בעת מותם (לוי – 137 שנים, קהת – 133 שנים, עמרם – 137 שנים), אך אין היא מציינת את גיל האב בעת הולדת בנו. לפיכך אנו כמגשימים באפלה בדבר אורך שעבוד מצרים. בעיה זו הייתה יכולה להיפתר בנקל אילו נהגה התורה כפי שנהגה עד לימי יעקב: ציון גיל האב בעת הולדת בכורו. הסיבות לדרכה זו של התורה טעונות דיון לעצמו.

² חשבון הזמנים שיובא עתה מוסכם על כל המפרשים מלבד הרלב"ג, שבדבריו נדון להלן.

³ כאן המקום לציין שעל פי הרמב"ן (כת:יח), בעקבות מדרש רבי אליעזר הגדול, יעקב הגיע לחרן מיד לאחר צאתו מבית אביו. לעומת זאת רש"י סבור (כח:ט) שאכן יעקב היה בן 77 בעת הגעתו לחרן, אבל מבית אביו הוא יצא בגיל 63 ושהה 14 שנה בבית עבר.

⁴ רש"י, שם. חישוב שנים אלו מופיע גם ב"סדר עולם" פ"ב; מגילה יז ע"א, ובבראשית רבה סח, ה.

⁵ לאה ילדה את ארבעת בניה זה אחר זה. רק לאחר שפסקה מלדת נתנה רחל את בלהה שפחתה ליעקב, וזו ילדה שני בנים. לאה נהגה כאחותה ונתנה ליעקב את זלפה. רק לאחר לידת שני בני זלפה ילדה לאה את יששכר, זבולון ודינה, ובסוף ילדה רחל את יוסף.

⁶ כך מובא בסדר עולם, פ"ב: "נמצאו כל השבטים נולדו ב-2 שנים חוץ מבנימין, כל אחד ואחד ל-2 חודשים".

ראשית, לא ברור מדוע יעקב, שהיה כבר בן 77 בעת הגעתו לחרן, גיל מבוגר ללא ספק, המתין עוד שבע שנים עד לנישואיו ולא התחתן מיד.⁷ שנית, מהלך שנים זה מעלה קושי בסיפור דינה בשכם: מיד לאחר מפגש יעקב עם עשו מסופר שיעקב מגיע לשכם, ושם הוא קונה חלקת שדה מידי בני חמור אבי שכם, ומיד לאחר מכן התורה מספרת על מעשה דינה (לג: יט ופרק לד). מן הפשט נראה שמעשה דינה אירע מיד בהגיע משפחת יעקב לשכם.

אף שאפשרות זו סבירה, היא מעוררת קשיים. כאמור, יעקב היה באותה עת בן 97. על פי רוב הפרשנים, שמעון היה באותה עת בן 12, לוי צעיר ממנו בשבעה חודשים, ודינה הייתה בת שש, כגיל יוסף. גם אם נאמר שיעקב התעכב שנה וחצי בסוכות (בעבר הירדן),⁸ הרי שמעון היה בן מעט יותר מ-13, לוי בן 12.5 ודינה בת כ-8 שנים. קשה מאוד לומר ששכם בן חמור חמד ילדה בת 7-8, חטף אותה וטימא אותה,⁹ ולא פחות מזה קשה להניח ששמעון ולוי, נערים כה צעירים, הרגו עיר שלמה.¹⁰

בעיה אחרת, אף כי לא נובעת ישירות מן האמור לעיל, היא מיקומה של פרשת יהודה ותמר. יוסף היה בן 17 בעת שנמכר (לז: ב), וכאמור, בעת ירידת האחים אליו הוא היה בן 39. מכאן שחלפו 22 שנה ממכירתו ועד ירידת האחים למצרים. על פי הרצף הסיפורי, מיד לאחר מכירת יוסף עזב יהודה את אחיו והתחתן עם בת איש כנעני, כמסופר בתחילת פרשת יהודה ותמר.¹¹ כשיעקב ובניו יורדים למצרים, יהודה יורד עם שלושת בניו ואף עם שני נכדיו: חצרון וחמול (מו: יב). כיצד ניתן אפוא "לדחוס" לתקופה כה קצרה שלושה דורות במשפחת יהודה? בעל "סדר עולם" (ב) נדחק לפרש שהן ער ואונן, בני יהודה מבת שוע, הן פרץ בן יהודה מתמר התחתנו בגיל שבע.

אבל אבן עזרא סבור (לח: א) שמעשה יהודה ותמר קדם למכירת יוסף, כיוון שלא ייתכן לומר שבני יהודה התחתנו לפני גיל 12, כל שכן שעל פי פשט הפסוקים נראה שחלף זמן רב בין מות ער ובין המועד שבו היה חייב שְׁלָה לייבם את תמר (לח: יב: "וירבו הימים"). מכאן שלא ייתכן שב-22 שנה אירעה כל פרשת תמר,¹² ולפיכך ברור שמעשה יהודה ותמר קדם למכירת יוסף.

שיטת רלב"ג¹³ תפתור את הבעיות שהעלינו עתה: ראשית, רלב"ג סבור כראב"ע שפרשת תמר קדמה למכירת יוסף, ובני יהודה לא התחתנו לפני גיל 13. על פי חישוב זה (ובהנחה שבני יהודה נולדו זה אחר זה), יהודה היה בן 45 לפחות בעת ירידתו למצרים,¹⁴ ואילו על פי התיארוך המקובל שהביא בעל "סדר עולם", יהודה היה אמור להיות בן 43 באותה עת (יהודה היה גדול בכ-4 שנים מיוסף, שכאמור, היה בן 39 בדרת משפחתו למצרים), מכאן שפרשת תמר קדמה למכירת יוסף.

אף שהאפשרות שהעלה הרלב"ג תיתכן, הוא עצמו קובע שאין היא סבירה, וזה לשונו: "שימשך כל מה שסיפרנו על הדבקות בזה הזמן שהגבלנו ועוד שכבר יראה מהכתוב שכבר ארך הזמן בין מות אונן וגידול שלה". כאן מגיע רלב"ג לפירושו המקורי, שיעקב התחתן עם לאה מיד עם בואו לחרן, שלא כדברי שאר הפרשנים (על פי פשוטו של המקרא), שהוא עבד ברחל שבע שנים, ורק בסופן ניתנה לו לאה במקום רחל. וזה לשונו: "שיעקב שאל ללבן שיתן לו אשתו קודם שיתחיל בעבודה".

לדעת רלב"ג, אמירתו של יעקב ללבן "הבה את אשתי כי מלאו ימי" (כט: כא), שמקובל עלינו שנאמרה בתום שנות עבודתו עבור רחל, מתפרשת עתה שיעקב מעיד על עצמו שהוא כבר מבוגר ועליו להתחתן מיד. אילו היו דבריו מוסבים לסוף תקופת עבודתו, היה עליו לומר "כי מלאו ימי עבודתי". מפירושו זה עולה שיעקב הוליד את ראובן כבר בגיל 77, בעיצומן של שבע שנות עבודתו עבור רחל. כך נפתרות כל הבעיות שהעלינו:

- א. אין צורך לדחוק ולומר שכל בני יעקב נולדו בשבע שנים וכולם לאחר שבעה חודשי היריון בלבד, אלא מעתה נאמר שכל בני יעקב נולדו במשך 14 שנה.
- ב. יעקב התחתן מיד עם הגיעו לחרן ולא המתין עוד שבע שנים.
- ג. שמעון ולוי נולדו כשיעקב היה בן 78-79, ומכאן שבעת מעשה שכם ודינה הם היו בני כ-20, גיל סביר לביצוע המעשה המורכב שביצעו.¹⁵

⁷ נזכור שהן יצחק אביו הן עשו התחתנו בגיל 40. יצוין שלשיטת רבנו בחיי (כט: טו), רחל הייתה בת חמש בעת פגישתה עם יעקב, והוא נאלץ להתמתן לה שבע שנים על מנת שיוכל לשאת אותה לאישה.

⁸ על פי רש"י, בר' כה: ט, וכן לג: יז וכן לז: לד. וראו גם מגילה יז ע"א וסדר עולם.

⁹ צא ולמד: על פי "סדר עולם", יצחק התחתן עם רבקה כשהייתה בת שלוש, אך גם לפי דעה זו לא נזקק לה בגיל כה צעיר, כפי שפירש רבנו בחיי (לעיל) על גילה של רחל בעת פגישתה עם יעקב. כלומר לא מצינו קיום יחסי אישות בגיל כה צעיר.

¹⁰ גם אם נפרש כאברבנאל (בר' כה, עמ' שנ"ד) ש"אין ספק שהייתה עיר קטנה ואנשים בה מעט, ולכן יכלו שמעון ולוי לעשות את הפועל".

¹¹ על פי הפשט נראה שמעשה יהודה ותמר אירע לאחר מכירת יוסף, וכך סבור בעל "סדר עולם" ובעקבותיו רש"י, חזקוני וספורנו. להלן נראה שלא כך סבורים ראב"ע ורלב"ג.

¹² יצוין שגם "זקנים מבעלי התוספות (שם) סבורים שפרשת תמר קדמה למכירת יוסף.

¹³ בפירושו על אתר (עמ' קפ"ג-קפ"ה בהוצאת "מוסד הרב קוק").

¹⁴ והרי החישוב: יהודה התחתן בגיל 13, הוליד את ער בגיל 14, את אונן בגיל 15 ואת שלה בגיל 16. ער התחתן אף הוא בגיל 13, ובאותה עת היה יהודה בן 29. אונן היה אמור לייבם את תמר כעבור שנה, בהגיעו לגיל 13, כשיהודה בן 30. כעבור שנה אמור שלה לייבם את תמר אך הוא לא ניתן לה, ותמר נשכחת. יהודה היה בן 31 כשתמר הרתה לו, ובניו התאומים זרח ופרץ נולדו כשהוא בן 32. גם פרץ הוליד את חצרון כשהיה בן 13 ואת חמול כשהיה בן 14. מכאן שיהודה היה בן 45 לפחות כשירד למצרים.

¹⁵ יצוין שגם אבן עזרא (לז: לד), ד"ה "ימים רבים", מצייע לפרש: "ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות, כי דינה לא הייתה בת שבע שנים, גם שמעון ולוי קטנים היו". פירושו של אבן עזרא אפשרי בהחלט, אך נתקשה לקבוע היכן למקם את סיפור דינה. כידוע, יוסף נמכר בגיל 17, ובאותה עת היה יעקב בן 108. בעת מכירת יוסף התגורר יעקב בחברון, שאליה בא להיות במחיצת אביו

ד. יהודה היה בן כ-50 בעת ירידתו למצרים (מבוגר מיוסף בכ-11 שנה). כך מתקבל מרווח של עוד כמה שנים בתוך מסכת האירועים הצפופה מאוד בחיי יהודה.

ראשית, דברי רלב"ג אינם פותרים את שאלת גילה של דינה, כיוון שברור שדינה נולדה לקראת סוף השנה ה-14 לשהיית יעקב בחרן, ומכאן שבעת חזרתו לכנען עדיין הייתה דינה בת 7-8. שנית, עיון בפסוקים מורה שדברי רלב"ג אינם מתיישבים עם המקרא עצמו, המציין במפורש שיעקב עבד ברחל שבע שנים, ורק בסופן הוא דרש לקבלה (כט:כ-כא). הלוא ידוע שאין מקרא יוצא ידי פשוטו, וכבר כתב אברבנאל בעניין זה:¹⁶ "והנה הוא בזה מעקש הפסוקים ומבלבל אותם".

בעיון זה דנו בקשיים העולים ממיקום כרונולוגי של כמה אירועים בחיי יעקב על פי הפרשנות הקלאסית והמקובלת. הפתרון של אבן עזרא לפרשת שכם ודינה הגיוני אך אינו משתלב בפסוקים. הפתרון המקורי של רלב"ג פותר את רוב הבעיות, אך קשה מאוד לשלבו בכתוב עצמו. על כן לא נותר אלא לסיים באמרה הידועה: תשבי יתרץ קושיות ובעיות.

עו"ד יוסי ברכיה
עץ אפרים, שומרון

¹⁶ יצחק לאחר מסעותיו בארץ כנען (לה:כז). על פי הדעה הרווחת, יעקב היה בן 97 בצאתו מחרן. אם יעקב התעכב שנים רבות בשכם, כדברי אבן-עזרא, ורק אחר כך הגיע לאביו, התמיהה על יעקב גדולה – מדוע לא מיהר להיות לצד אביו מיד עם חזרתו מחרן והגעתו לארץ כנען, לאחר 22 שנות פרידה? ואם נאמר שיעקב הגיע לאביו לחברון ואחר כך שב לשכם, התעכב בה כמה שנים ושב לחברון ובה שהה בעת מכירת יוסף, הרי לכל סדר דברים זה אין כל רמז בתורה. לפרשת "ויצא", פרק כ"ט, ד"ה ויעבוד, עמ' שכב.